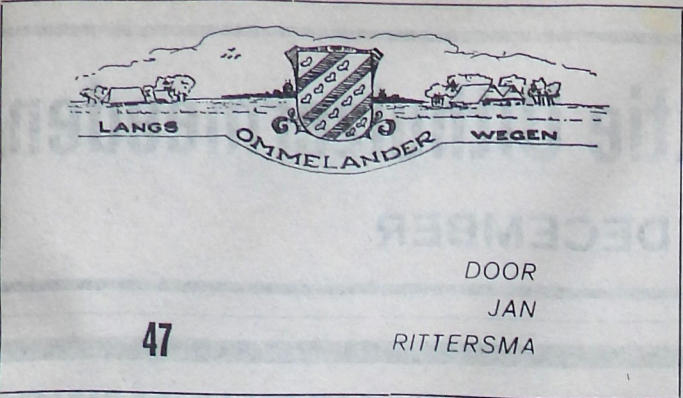

Tijdperk bovengronds elektriciteitsnet ten einde

DOOR
JAN
RITTERSMA

47

Voor de medewerkers van het E.G.D., rayon Uithuizen, is de vierentwintigste september 1976 een gedenkwaardige dag geweest. Op die dag is de laatste mast van het bovengronds elektrisch net verwijderd. Dit verwijderen ging met enig feestvertoon gepaard: twee van de oudere werknemers van het E.G.D. trokken voor deze gelegenheid hun overal aan en met een oude — weer opgelapte — tweewielige kar tussen hen in, ging men gezamenlijk naar de Oudedijksterweg achter Uithuizemeeden. De oude alleenstaande paal werd deskundig omver gehaald, nadat liefhebbers nog gelegenheid was geboden om met zg. klimschaatsen naar de top van de mast te klimmen. Aan deze enigszins feestelijke gebeurtenis is nauwelijks enige ruchtbaarheid gegeven. Dit is trouwens kenmerkend voor de jarenlange activiteiten rond de verwijdering van het bovengrondse net: het gebeurde in stilte, maar wel definitief. Zo kon het gebeuren, dat je, gaande over wegen, met eertijds het oude vertrouwde beeld van houten masten met de draden voor de electriciteitsvoorziening, ineens dacht: „Hé, wat is hier veranderd?” Tot je tot de konklusie kwam, dat de weg 'kaler' was geworden vanwege het verdwijnen van het bovengrondse net. De gebeurtenis op die 24ste september van dit jaar is dan ook de aanleiding geweest tot de verschijning van dit artikel.

Laatste paal feestelijk verwijderd

De komst van het medium electriciteit was destijds een grote gebeurtenis. In de tijd zo rond de laatste eeuwwisseling begint men te beseffen, wat de mogelijkheden van electriciteit zijn. De toepassing van electriciteit heeft geweldige gevolgen gehad, ook in sociaal en economisch opzicht. Wat zou de wereld nu zonder electriciteit zijn? Ronduit onvoorstelbaar. Toch is de toepassing van dit medium hier in Nederland, maar ook in Noord-Groningen — historisch gezien — vrij recent. Globaal kunnen we stellen, dat we in de Ommelanden zo'n driekwart eeuw profiteren van het machtige medium, dat electriciteit heet.

Hoe kwam men vroeger aan 'stroom'. Hoe werd het opgewekt? Hoe werd het getransporteerd? Wie waren de leveranciers en wie de afnemers? Hoe was de situatie voordien?

Vroeger kende men als huisverlichting: de kaars en de petroleumlamp. In de steden kende men de weelde van de gasverlichting. Het is belangrijk moeilijk en nagenoeg onvoorstelbaar, dat men ongeveer 75 jaar geleden nog geen begrip had van een radio, laat staan van televisie. De mannen verwijderden hun baard met een scheermes; moeder de vrouw maalde nog met de handkoffiemolen. Stofzuigen was een onbekende bezigheid. Zo zouden we nog lang door kunnen gaan. De levensomstandigheden aan het begin van de twintigste eeuw waren totaal verschillend van de onze. Het was in 1898, toen de gemeenteraad van Wildervank oordeelde dat de petroleumverlichting niet meer aan de eisen voldeed. Er kwamen contacten met de ENEM (Eerste Nederlandse Electriciteits Maatschappij). In Veendam en Wildervank wordt deze maatschappij belast met de bouw en exploitatie van het Elektrisch Centraalstation „Veenkoloniën” te Veendam. De gemeenten Veendam en Wildervank kregen als eerste gemeenten in de provincie Groningen de eerste electriciteit.

Er waren destijds meer centrales, die plaatselijk netten voeden, zoals bijvoorbeeld de voormalige centrale van het G.E.B. te Groningen. Ook begon men hier en daar op het platteland met summere stroomvoorziening. In een schuur, een bijgebouw of zelfs in de machinekamer van een boterfabriek (zoals indertijd te Middelstum) plaatste men een motor die met een dynamo voor de elektrische verlichting zorgde. Oldehoeve was één der eerste plattelandsgemeenten in Nederland en de eerste gemeente in de Ommelanden, die eigen stroomvoorziening opwekte, d.m.v. een zg. „zulgas-motor” met dynamo. In Uithuizemeeden kende men ook iets dergelijks. Ook de provincies begonnen zich te bemoeien met de opwekking van elektrische stroom in de daarvoor gebouwde centrales: zo ook de provincie Groningen.

De eerste centrale van het Provinciaal Electriciteitsbedrijf, werd gebouwd op het terrein van de tegenwoordige centrale Helpman. Deze P.E.B.-centrale werd in 1914 in bedrijf gesteld. De centrale werd in de loop der jaren dikwijls veranderd en uitgebreid, tot het in 1958 de vorm en omvang kreeg, zoals die nog bestaat. In 1963 werd de eerste eenheid van de nieuwe Hunze-centrale in gebruik genomen.

We nemen u echter weer mee terug in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog. Behalve de bemoeienis, die de provincie met de bouw van de eerste electriciteitscentrale had, nam het provinciaal bestuur van Groningen het initiatief om de electriciteit in de gemeenten te brengen. Het provinciaal bestuur nam contact op met de gemeenten in Groningen. 48 gemeenten gaven gehoor aan het provinciaal initiatief en samen besloot men een maatschappij op te richten, die de electriciteit over de gehele provincie moest distribueren. We schrijven 1912. Een jaar later wordt opgericht de „Naamloze Vennootschap Maatschappij tot aanleg en exploitatie van laagspanningsnetten” te Groningen. Zo staat het in de eerste statuten van de maatschappij.

De provincie had tien aandelen en de gemeenten één of twee in het gemeenschappelijk kapitaal. De gemeenten Groningen, Veendam en Wildervank deden aanvankelijk niet mee.

IN NEGEN GEMEENTEN

De N.V. Laagspanningsnetten betrokken de stroom van het P.E.B. Het P.E.B. beperkte zich eventueel alleen tot rechtstreekse leverantie aan enkele grootverbruikers, via de hoogspanningslijnen. In 1914 begint de N.V. Laagspanningsnetten met de stroomlevering aan particulieren in negen gemeenten: Adorp, Aduard, Baflo, Eenrum, Hoogkerk, Kloosterburen, Ulrum, Winsum en Zuidhorn. Wanneer een dorp was aangesloten op het lichtnet, werd meestal een groot feest gevierd. Tegelijk was men bezig het gebied uit te breiden met

het noordelijk gedeelte van de provincie Drenthe. Deze provincie had als één der weinige, geen eigen electriciteitscentrale.

In 1925 zijn in alle 75 gemeenten (Groningen plus Drenthe) de netten aangelegd. Eén der laatste gemeenten in Noord-Groningen, was de gemeente Uithuizen. In deze plaats stond namelijk een gasfabriek, zodoende kende men hier reeds geruime tijd gasverlichting.

In die eerste twaalf jaar is er door de mensen van de N.V. Laagspanningsnetten een onnoemelijk stuk werk verricht. Overal moesten in de provincies de kabels en de bovengrondse netten aangelegd worden. De aanleg omvatte: alle geleidingen, kabels met garnituren en hulpstukken, masten, isolatoren, tijdschakelaars, transformatoransluitingen en straatverlichtingen. De bouw der netten is een gigantisch karwei geweest; zo mogen we het gerust stellen.

De Ommelanden werden 'onder stroom' gezet. Overal zag men de houten masten met daaraan de electriciteitsdraden en isolatoren. Gewone masten, blokpalen, masten met schoorpalen. Er kwam nog heel wat voor kijken, eer men een stuk bovengronds net "naar genoegen" kon opleveren. We laten hieronder volgen de letterlijke tekst van het gedeelte „Bovengrondse geleidingen uit het Bestek en Voorwaarden voor den bouw van het laagspanningsnet der gemeente Uithuizen:

„De bovengrondse geleidingen bestaan uit massief, hard getrokken koperdraad. Zij worden gemonteerd in overeenstemming met de veiligheidsvoorschriften voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, zoals deze het laatst zijn vastgesteld en met de voorschriften van den Minister van Waterstaat. De geleidingen worden aan porcelainen isolatoren bevestigd met behulp van roodkoperbinddraad van 4 mm². De isolatoren worden deugdelijk op de steunijzers bevestigd. Waar dit nodig is zullen de isolatoren op aan de

masten bevestigde ijzerconstructies worden aangebracht. Alle steunijzers en draagbouten zijn gegalvaniseerd. De houten masten zullen in den regel eene lengte hebben van 9 M; zij hebben eene cirkelvormige doorsnede en zijn zuiver recht. De topdikte bedraagt 15 - 17 cm. De masten zijn van prima gekyaniseerd dennenhout en van een bekend goed fabrikaat. Zij worden afgedekt met een zinken kapje. Iedere mast wordt voorzien van een wit geverfd zinken plaatje van 16 x 10 cm met in zwart daarop aangebrachte nummers. De masten worden doorlopend genummerd. Het jaartal van plaatsing wordt in de paal gebrand en zal zooveel mogelijk steeds naar den wegstek gekeerd zijn. Waar dit nodig is zullen de masten van ankers, steunen of betonvoeten worden voorzien, of zullen blokpalen worden geplaatst. Alle ijzerwerk, behalve het geasphalteerde, wordt voor en na de montage gemied of van andere deugdelijke verf voorzien. De onderlinge gelijke afstand van de geleidingen bedraagt niet minder dan 40 cm. De doorhang bij 15 graden Celcius zal niet meer dan 70 cm bedragen. De onderlinge afstand van de masten zal in den regel niet meer dan 40 meter bedragen. De Maatschappij garandeert gedurende twaalf achtereenvolgende maanden na de oplevering van het net den loodrecht stand van de masten. Bij kruisingen van zwakstroomleidingen zal de blanke leiding worden vervangen door Hackethaldrad of zullen vangnetten van staaldrad, bestaande uit 2 lengtedraden van 2mm², waartusschen op afstanden van 2 M dwarsdraden van 6 mm² gespannen zijn, waarvan de uiteinden 10 cm buiten de lengtedraden uitsteken en rechthoekig naar boven omgebogen zijn onder het sterkstroomnet, of schutnetten van staaldrad, bestaande uit 2 draden van 10 mm² boven het sterkstroomnet, worden aangebracht. De vang- en schutnetten worden met de aarde in verbinding gebracht. Waar dit noodig is, zullen bliksem-afladers, palveiligheidsnetten met zilverlamellen en smoorspoelen worden aangebracht. De aardleidingen zijn van roodkoper en hebben eene doorsnede van 25 mm². Deze leidingen hebben geen bochten. De aardplaten hebben eene afmeting van een halve vierkante meter bij minstens 2 mm. Zij worden tot onder laagwaterpeil ingegraven. Licht dit peil lager dan 2 M beneden het maaiveld, dan geschiedt de aarding met behulp van eene 2" gegalvaniseerde ijzeren gaspijp, die tot eene diepte van 5 M in dien bodem wordt geslagen. Bovendien kunnen voor aarding worden aangebracht 35 M lange ronde ijzeren stangen van 5/8" diam. met gegalvaniseerde punt”.

Tot zover de bestekvoorwaarden. Er kwam nog heel wat voor kijken, eer de masten met de draden resp. geplaatst en aangebracht werden. Het is begrijpelijk, dat het bovengrondse net veel onderhoud vergde. Re-

gelmatige controle was noodzakelijk. Het was letterlijk immers aan weer en wind blootgesteld, bovendien waren vernielingen door baldadigheden niet ondenkbaar.

VERNIEUWING

Eens in de 15 jaar moesten de masten worden vernieuwd. Om de jeugd het klimmen in de masten te beletten, werd zg. „broekscheiders” aangebracht. Ook gebeurde het dikwijls, dat boomtakken in aanraking kwamen met de draden. Hierdoor ontstonden storingen. Wanneer de doorhang der draden ongelijk was, kon het tijdens storm gebeuren, dat de draden met elkaar in contact kwamen. „Rood slaat tegen geel, of geel slaat tegen blauw” kon de onderhoudsman dan konstateren. Zoals nog steeds gebruikelijk spreekt men bij 3-fasen stroom van de „O-draad en van de drie draden rood, geel en blauw”. Ook was het bovengrondse net bevestigd tegen blikseminslag. Werken aan het bovengrondse net vereiste veel vakmanschap. Ook moest men dikwijls barre weersomstandigheden trotseren en „bij nacht en ontij” storingen verhelpen.

Het kon soms bitter koud zijn boven in een mast of blokpaal, vooral hier in onze kuststreken waar het immers altijd waait. Vooral in de beginjaren moest men per fiets de netten langs. Laagspanningsnetten hebben trouwens ook enige tijd een onderhoudsboot in dienst gehad. Zo is het bovengrondse net jarenlang een vertrouwd beeld geweest langs Ommelander Wegen. paslkop

Zo rond 1950 kwam er enig verandering: men ging er meer en meer toe over, het kwetsbare (maar wel goedkope) bovengrondse net te vervangen door grondkabels. Tien jaar later - zo rond 1960 - heeft men bij Laagspanningsnetten het definitieve besluit genomen het bovengrondse net te laten verdwijnen. Het was een belangrijke en ingrijpende beslissing. Langzamerhand zou het bovengrondse net verdwijnen. Nog andere belangrijke beslissingen stonden voor de deur.

FUSIE

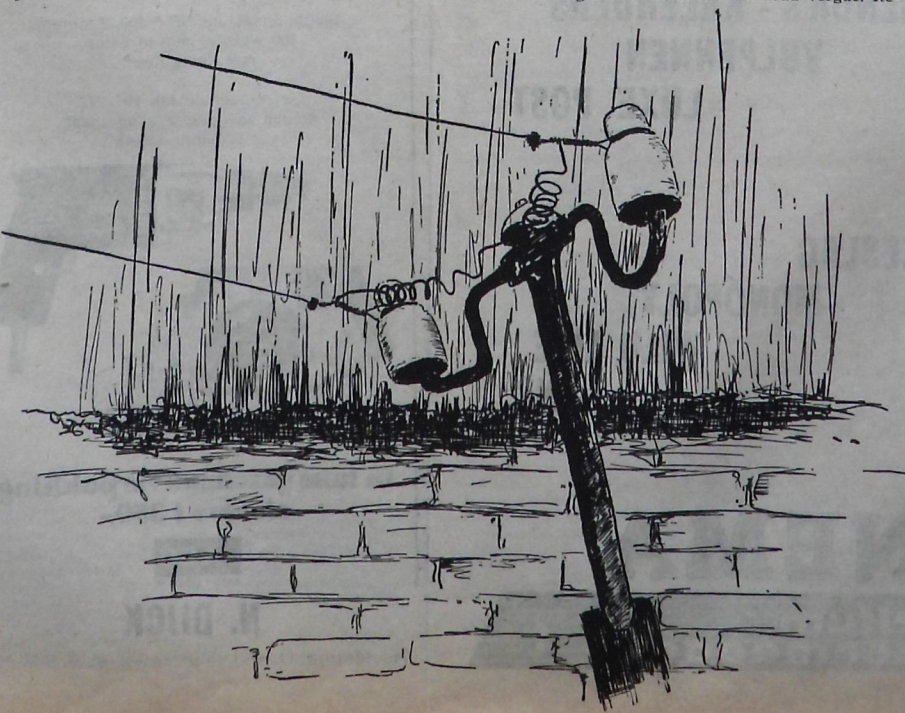
In de provincies Groningen en Drenthe bestond namelijk de ongebruikelijke situatie dat productie en distributie van de electriciteit door twee bedrijven geschiedde, te weten resp. door het P.E.B. en de N.V. Laagspanningsnetten. Jarenlang heeft men 'gesleuteld' aan een goede formule tot fusiering.

Die fusie ontstond op 1 februari 1967. Door het samengaan van het P.E.B. en de N.V. Laagspanningsnetten werd het Electriciteitsbedrijf voor Groningen en Drenthe — het E.G.D. — geboren. Enkele zuidelijke Drentse gemeenten vallen niet onder het E.G.D., maar onder de IJssel-centrale te Zwolle. Het concessiegebied van het E.G.D. is verdeeld in 13 rayons. In Noord-Groningen kennen we van west naar oost gaande de rayons Zuidhorn, Uithuizen en Appingedam. Het Hoogeland valt grotendeels onder het rayon Uithuizen.

Het besluit van Laagspanningsnetten in het begin der zestiger jaren tot vervanging van het bovengrondse net, heeft dan dit jaar in Noord-Groningen zijn beslag gekregen. Er is een stuk geschiedenis afgesloten, althans hier in het Groninger kustgebied, want vooral in Friesland zijn nog vele lengten bovengronds net. Maar ook daar is het bestemd te verdwijnen.

Langs de wegen in ons gewest zijn de masten en draden van het bovengrondse net verleden tijd. Niemand zal het echt missen. Maar toch... Toch zullen we nooit meer de vogels zien rusten op de draden. We zullen de onheilspellende tonen, die de na-jarststormen door de draden bliezen nog slechts in onze herinnering horen. De draden zijn opgerold. De masten zijn afgevoerd. De huusaansluitingen zijn verwijderd. De klimschaatsen, de isolatoren, de draadspanners verhuizen naar het (bedrijfs?) museum.

Met de 'klimschaatsen' tot boven in de paal.

Een huusaansluiting, zoals men die vroeger kende.

broekscheider